

Environmentálna výchova v predškolských zariadeniach a na základných školách v Slovenskej republike

H. Hilbert: Environmental Education in Primary Schools and Nurseries. Život. Prostr., Vol. 39, No. 1, p. 20 – 24, 2005.

The article brings information about environmental education in primary schools and nurseries in the Slovak Republic, evaluates the fulfilment of the conclusions of the 3rd national conference on environmental education in primary schools in the Slovak Republic (2001), it evaluates the period up to the 4th national conference held in Nitra (15-17 December 2004) as well as the ten years' experiences directed by 4 national conferences. It brings its own view of the trend of development of environmental education from the aspect of the conclusions of national conferences. Finally it evaluates the state of environmental education in primary schools and nurseries (SWOT analysis).

Príspevok si nekladie za cieľ hodnotiť uplynulé roky z hľadiska konkrétnych výsledkov, ani podať sumárny prehľad o stave environmentálnej výchovy v predškolských zariadeniach a na základných školách v Slovenskej republike. Snaží sa naznačiť, do akej miery sa podarilo robiť správne veci a robiť veci správne, čo je v systémovom prístupe osožné a zmysluplné. V prvom rade hodnotí obdobie medzi 3. a 4. národnou konferenciou o environmentálnej výchove a vzdelávaní na školách v SR, ako aj desaťročné skúsenosti usmerňované štyrmi národnými konferenciami.

Záver a odporúčania 3. národnej konferencie, ktoré sa týkali základných škôl a predškolských zariadení možno zjednodušene zoradiť do troch okruhov: odporúčania súvisiace s podmienkami environmentálnej výchovy, odporúčania súvisiace s realizáciou environmentálnej výchovy a vytvorenie podmienok na environmentálnu výchovu.

• *Odporúčania súvisiace s podmienkami environmentálnej výchovy:*

- vyhodnotiť plnenie koncepcie environmentálnej výchovy v súlade so stratégiou udržateľného rozvoja,
- vypracovať metodické príručky,

- vytvárať podmienky na vyučovanie v prírode so zameraním na zážitkové formy,
- vytvárať podmienky na spoluprácu s inými rezortmi a mimovládnyimi organizáciami.

Environmentálna výchova sa v tomto období rozvíjala v súlade s koncepciou zmeny hodnotových postojov a správania. Realizovala sa predovšetkým prostredníctvom implementácie týchto princípov do učebných osnov jednotlivých predmetov na základných školách a tiež prostredníctvom rôznych projektov.

V *predškolských zariadeniach* (materských školách) je environmentálna výchova ťažiskovým programom výchovy a vzdelávania a realizuje sa veľmi úspešne.

Na *prvom stupni základných škôl* sú prvky environmentálnej výchovy zahrnuté do vzdelávacích štandardov pre jednotlivé predmety.

Na *druhom stupni základných škôl* učiteľ každého predmetu rozvíja tie prvky environmentálnej výchovy, ktoré súvisia s jeho predmetom, v súlade s inováciou učebných osnov a štandardov. Environmentálna výchova nie je samostatným predmetom, je zastúpená predovšetkým v prírodovede, občianskej i etickej výchove, v kurze ochrany človeka a prírody, ale rôznou mierou aj v ostatných predmetoch.

Na podporu environmentálnej výchovy v predškolských zariadeniach a základných školách vytvo-

rilo Ministerstvo školstva SR grantový program. O finančnú dotáciu na realizáciu projektov sa mohli uchádzať subjekty, ktorých činnosť sa zameriava práve na tieto zariadenia. Prioritné témy grantovej súťaže *Enviroprojekt* zahŕňali oblasť vzdelávania a výučby. Výber projektov odporúčaných na poskytnutie grantu vykonala medzirezortná komisia Ministerstva školstva SR, zo 122 podaných projektov podporila 27. Veľmi pozitívna je skutočnosť, že sa riešili aj také projekty, ktoré neboli finančne podporené!

Koncept udržateľného rozvoja predpokladá zmeny postojov a získanie schopností konať v prospech životného prostredia. Tento aspekt sa prejavuje v grantových projektoch orientovaných na regionálne a lokálne prostredie. Významné je aj alternatívne vyučovanie prostredníctvom projektov. Nedostatkom v tomto prípade je nedotiahnutie projektov do polohy hodnotenia postojov a ich efektívnosť. Časť projektov sa redukuje na kognitívny aspekt.

V oblasti *edície metodických príručiek* neboli ťažiskom tradične kvalitné materiály vypracované v spolupráci s mimovládnyimi organizáciami so zahraničnou podporou, ale vydávali sa aj učebnice v spolupráci so školským sektorom. Významnú úlohu v editorskej činnosti hrá SAŽP a grantová agentúra KEGA.

Väčšina aktivít v rámci grantov a alternatívneho vyučovania svedčí o pochopení záverov 3. národnej konferencie – vytvárať podmienky na vyučovanie v prírode zážitkovou formou. Metodické príručky výrazne prispievajú ku kvalite tohto snaženia. Žiaľ, mnohým z nich chýba hĺbka a orientácia na postojovú zložku. V tomto smere sú oveľa ďalej neziskové mimovládne organizácie. Spolupráca s nimi je pozitívna, v environmentálnej výchove majú nezapustiteľnú úlohu vrátane centier environmentálnej výchovy. V súčasnosti pracuje viacero takýchto centier s celoslovenskou pôsobnosťou, vytvorených predovšetkým z európskych podporných programov, ktoré rozvíjajú úspešný, najmä masmediálny, konferenčný a edičný program.

Program Environmentálne zdravie v regióne Sitno, ktorý rieši Katedra krajinnej ekológie FPV UMB v Banskej Štiavnici. Hore: Žiačky ZŠ v Štiavnických Baniach pri skúmaní kvality vody Klastavského potoka. Dole: Pri hodnotení vzťahu životné prostredie – zdravie v podmienkach školy.

• **Odporúčania súvisiace s realizáciou environmentálnej výchovy.** Realizácia environmentálnej výchovy nielen v prírodovedných, ale aj v spoločensko-

Hodnotenie stavu environmentálnej výchovy SWOT analýzou (*strengths, weaknesses, opportunities, and threats*)

• **Silné stránky – pozítiva (*strengths*):**

- pretrvávajúci záujem odbornej i laickej verejnosti,
- ukotvenie ideí a záverov národných konferencií v legislatíve,
- presadenie základnej ekologickej gramotnosti (*ekologického minima*) do škôl SR,
- zavedenie výučby ekológie do modelových škôl,
- implementácia environmentálnej výchovy do učebných plánov a osnov základných a stredných škôl,
- sprístupnenie informácií o životnom prostredí širokej verejnosti vrátane škôl,
- pravidelná realizácia národných konferencií,
- ustanovenie Stálej komisie pre environmentálnu výchovu a vzdelávanie na vysokých školách pri MŠ SR a Ústrednej rady pre environmentálnu výchovu a vzdelávanie pri MŽP SR a ich aktivity,
- záujem MŠ SR a MŽP SR o prácu a výsledky environmentálnej výchovy v súlade s prijatou koncepciou environmentálnej výchovy na území SR a jej všestranná podpora,
- dostatok vysokých škôl na výchovu odborníkov v oblasti environmentálnej výchovy,
- desať rokov skúseností zo systematicky organizovanej environmentálnej výchovy v školských zariadeniach,
- ustanovenie samostatného odboru SAŽP a systematická práca Centier environmentálnej výchovy na celom území Slovenska so zahraničnou podporou,
- podpora Európskej únie i ostatného zahraničia.

Pozítiva osobitne v polohe predškolských zariadení a základných škôl:

- záujem učiteľov o zavedenie environmentálnej výchovy,
- záujem učiteľov o ďalšie vzdelávanie v oblasti environmentálnej výchovy,
- zabezpečenie *environmentálneho minima* učebnicami a podpornými textmi,
- uspokojujúce zapojenie do zahraničných projektov,
- pokusné pôsobenie koordinátorov environmentálnej výchovy, získanie skúseností,
- veľmi dobrá úroveň environmentálnej výchovy v predškolských zariadeniach v oblasti získavania hodnotových postojov,
- environmentálna výchova prostredníctvom environmentálnych projektov.

• **Slabé stránky – negatíva (*weaknesses*):**

- celková nepriaznivá finančná situácia v školstve,
- nízky stupeň komunikácie a spolupráce medzi školami rôzneho cyklu či stupňov,

vedných a výchovných predmetoch zostala na osobnosti učiteľa. Holistické prepojenie výchovy, ktoré vyplynulo zo záverov 3. národnej konferencie, ostalo len v polohe prianí. Rozširovanie vyučovania voliteľných predmetov sa tiež ukázalo ako nereálne, nastala skôr potreba ich redukcie. Hoci počet súťaží v tomto období poklesol, účastníci konferencie hodnotili túto aktivitu ako pozitívnu a aktuálnu. Z aplikačných aktivít možno vyzdvihnúť školy podporujúce projekty environmentálneho zamerania a implementáciu environmentálneho zdravia do environmentálnej výchovy.

• **Vytvorenie podmienok na environmentálnu výchovu.** Zo strany Ministerstva školstva SR a Ministerstva životného prostredia SR bolo dôležité ustanovenie *Stálej komisie pre ekologickú environmentálnu výchovu na vysokých školách* pri Ministerstve školstva SR a *Ústrednej rady pre environmentálnu výchovu a vzdelávanie pri Ministerstve životného prostredia SR*. Do ich zorného poľa sa dostali osnovy, prednášky, semináre, alternatívne integrované formy, podpora environmentálneho vedomia vo všetkých vekových skupinách vrátane dospelých a orgánov štátnej správy. Rezonovala tiež potreba terénnej práce zameranej na zážitkové formy, vytváranie emocionálneho aspektu sa vo vzdelávacom procese minimalizovalo.

Odporúčalo sa zabezpečiť koordinátora environmentálnej výchovy. Školy sa mohli rozhodnúť, či vytvoria túto funkciu na úkor iných predmetov, bez osobitného finančného krytia tejto novej aktivity. Spravidla zostalo pri kumulovaní povinností, bez ovplyvnenia medzipredmetovej integrácie. V rámci grantových aktivít vznikol priestor na tvorbu alternatívnych učebníc. Prezentácia environmentálnej výchovy v masmédiách bola príležitostná, organizačne nedotiahnutá. Výmena skúseností učiteľov v oblasti metodiky výchovných predmetov sa uskutocňovala prostredníctvom metodických centier a zahraničných projektov (Erasmus, Sokrates). Projekt implementácie environmentálneho zdravia do environmentálnej výchovy sa z finančných dôvodov nezrealizoval.

Najdôležitejšie témy, o ktorých sa diskutovalo na 4. národnej konferencii

Účastníci považovali za pozitívne pravidelné konanie konferencií každý tretí rok, elektronické konferencie odporučili usporiadať každoročne. V súvislosti s tým požadujú vytvorenie webových stránok, kde by našli kompletne informácie o edukačných materiáloch, podujatiach a iné dôležité informácie v oblasti environmentálnej výchovy. Odporúčali tiež povinnú prezen-

táciu posterov v tých prípadoch, ak bol projekt finančne podporený z prostriedkov MŠ SR.

Účastníci konferencie pokladajú za nevyhnutnú výchovu v pravom zmysle, ktorú zavádzal už Ján Amos Komenský, s využitím moderných komunikačných prostriedkov (napr. webových stránok) a spoluprácu centier environmentálnej výchovy. Predovšetkým pre časové dôvody neodporúčajú vytvoriť v základných školách ďalší predmet s ekologickým zameraním.

V materských školách požadujú podporiť environmentálnu výchovu edukačnými materiálmi a pracovnými listami. Za veľmi dôležité považujú prepojenie škôl s rodičmi. V súčasnosti je táto spolupráca pre žiakov málo prospešná.

V nových politických, spoločenských a ekonomických podmienkach treba inovovať celoštátnu koncepciu environmentálnej výchovy a vzdelávania. Veľmi úspešný je grantový systém financovania projektov environmentálnej výchovy. Informácie o financovaní environmentálnej výchovy v rámci oboch ministerstiev musia byť transparentné. Pozitívne sa hodnotila úloha mimovládnych organizácií a metodických centier.

Účastníci konferencie tiež konštatovali, že žiaci i učitelia sú preťažení veľkým počtom vyučovacích hodín i nadmerným obsahom učiva a zhodli sa v názore, že v triedach je veľa problémových žiakov. Z toho vyplýva, že nemajú dostatok času na samotné učenie, ani na mimoškolské aktivity.

Desaťročné skúsenosti usmerňované 4 národnými konferenciami

Na všetkých doterajších konferenciách sa za ťažisko environmentálnej výchovy označila orientácia na zmenu hodnotových postojov. Avšak rozdielne sú v záveroch proklamované prostriedky potrebné na jej realizáciu, obsah a formu. Systémovo usmernená práca na poli environmentálnej výchovy (konferencia 1994) súvisí s potrebou moderných modelov zameraných na zmeny postojov v kognitívnej, emocionálnej i konatívnej polohe. V relácii s učebnými plánmi rezonovali požiadavky na výchovu k vlastným názorom zážitkovou formou vedúcou k podpore koncepcie udržateľného rozvoja. Zámerom učebných plánov bolo smerovanie k nadpredmetovým úlohám ústiacim do podpory súvislostí na úkor faktografie. Zabezpečenie týchto úloh súviselo i s vlnou rozličných projektov a aktivít podporených zahraničím s väzbou na mimovládne organizácie. Toto obdobie bolo charakteristické aj intenzívnym vplyvom názorov psychológov (požiadavka na všetky aspekty zmeny postojov).

- nie je zabezpečená spätná, kontrolovateľná väzba v procese environmentálnej výchovy.

Slabé stránky osobitne v polohe základných škôl a predškolských zariadení:

- preťaženosť žiakov množstvom vyučovacích hodín a predmetov,
- prevažujúca orientácia na kognitívnu stránku postojovej orientácie,
- edukačné materiály nie sú primerané vekovým skupinám,
- veľký počet žiakov v triedach,
- nedostatok financií na bazálnu potrebu školy s dôsledkami na iné špecifické aktivity vrátane environmentálnej výchovy,
- malá spolupráca škôl s environmentálnymi centrami,
- orientácia väčšiny environmentálnych centier na propagáciu, edičnú činnosť a poznatkovú bázu,
- izolovanosť „výchov“ v teórii i školskej praxi.

• **Príležitosti (opportunities):**

- redukciami učiva a vyučovacích hodín na základnej škole vytvoriť čas i priestor na sebazpoznanie, kontakty, vzťahy, v konečnom dôsledku na postojovú orientáciu,
- na nižšom stupni základných škôl vytvoriť podmienky na plynulé nadviazanie na prevažne emočný aspekt postojovej orientácie predškolských zariadení,
- do environmentálnej výchovy implementovať problematiku environmentálneho zdravia podľa odporúčania WHO a uznesení Ministerstva školstva SR a Ministerstva zdravotníctva SR,
- zabezpečiť prípravu učiteľov schopných metodicky i osobnostne vytvárať hodnotovú orientáciu, postoje.
- pokračovať v podpore grantového systému financovania projektov zameraných na vyučovanie v školských podmienkach, ako aj aktivít v rámci letných pobytov,
- diferenciacia ekologickej výchovy na výchovu s prevažne emočným aspektom v predškolských zariadeniach a základných školách, ekologickú gramotnosť s poznávacím a postojovým aspektom v stredných školách, environmentálny manažment a ekologickú politiku na vysokých školách a ekologickým vedomím na všetkých postoch spoločnosti, podľa cieľových skupín. Jednotnosť prístupov v rôznych cieľových skupinách vedie často k nedorozumeniam.

• **Ohrozenia (threats):**

- transformácia edukácie na základných školách a predškolských zariadeniach so stratou národnej identity v oblasti tradične vysokej úrovne nášho školstva,
- trend presunu zodpovednosti za výchovu vrátane environmentálnej výchovy len na školy.

Program Environmentálne zdravie v regióne Sitno. Žiak Základnej školy v Svätom Antone pri pozorovaní „živej vody“ z odpadového kanála v obci Bodaň.

hodnotovej orientácie v spoločnosti i rodine, vstup do európskej a svetovej komunity s príslušnými sprievodnými znakmi, na ktoré sme neboli pripravení (napríklad mohutný atak masmediálnej kultúry, voľnejšia morálka a pod.).

* * *

Na poli environmentálnej výchovy sa v predchádzajúcich rokoch urobilo veľké množstvo zmysluplnej práce, dosiahol sa celý rad významných úspechov v teórii i praxi. Predpokladáme, že už v súčasnosti zohráva významnú úlohu pri zabezpečovaní predpokladov udržateľného života. Má tiež významnú úlohu v procese transformácie na európske podmienky nielen v oblasti školstva, ale aj celej spoločnosti.

Podpora environmentálnej výchovy zo strany ministerstiev školstva a životného prostredia vyvolala aj zvýšený záujem širokého spektra odborníkov. Na základných školách prevažovala iniciatíva za zariadenie environmentálneho minima do učebných osnov, s potrebou tvorby databáz, výmeny skúseností formou seminárov v príprave učiteľov so snahou o metodické usmernenie a pod.

Ťažko sa presadzovala koncepcia udržateľného rozvoja s akceptovaním zahraničných skúseností, vzhľadom na veľké zaťaženie žiakov i učiteľov základných škôl. Uprednostňovanie vedomostnej stránky sa v tejto etape považovalo za schodnú cestu. Absencia poznávacích foriem v prírode a uvedené preferovanie časovo najmenej náročných aktivít v triedach malo teda svoje odôvodnenie. Veľkú výhodu mali z tohto hľadiska neziskové mimovládne organizácie orientované na zážitkové formy, ktoré neboli závislé od časových limitov (vyučovacích hodín). Pozitívny vietor do výchovy k postojovej orientácii v súčasnom období priniesli environmentálne projekty, časť z nich bola zameraná na aktivity v prírode.

Environmentálnu výchovu na našich školách v súčasnosti ovplyvňujú aj celospoločenské problémy, najmä menší priestor a čas na rodinnú výchovu, zmena

Literatúra

- Haan, G.: Ökologie – Handbuch Grundschule, 2. Aufl. Weinheim, 1999, 192 s.
- Hilbert, H.: Problémy environmentálnej výchovy v predškolských zariadeniach a na základných školách. Život. Prostr., Vol. 30, 1996, No. 3, s. 123 – 127.
- Hilbert, H., Kelcová, M.: Environmentálna výchova v základných školách a predškolských zariadeniach v SR. In: Ružička, M. (ed.): Zborník referátov zo 4. národnej konferencie Environmentálna výchova a vzdelávanie na školách v Slovenskej republike. Nitra : UKF FPU, 2004 (v tlači.)
- Strejčková, E., 1998: Děti pro pětihořy. Praha : Zájmové združení Tolcův dvůr, 1998, 60 s.

Foto: autor

Prof. RNDr. Hubert Hilbert, PhD., Katedra krajinej ekológie Fakulty prírodných vied Univerzity Mateja Bela, Akademická 3, 969 00 Banská Štiavnica
hilbert@fpvumb.sk